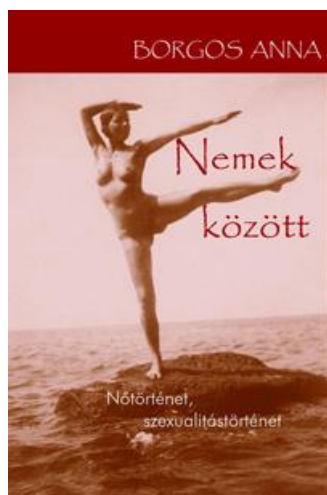

ÁTPOLITIZÁLT MAGÁNÉLET-TÖRTÉNETEK

Borgos Anna (2013) *Nemek között*.

Nőtörténet, szexualitástörténet. Budapest: Noran Libro.

Borgos Anna tanulmánykötete a szerző egy évtizednyi, különböző folyóiratokban megjelent tanulmányainak gyűjteménye. A cím talán nem erre utal, de a szerző munkássága is mindenképpen egyfajta „közöttiséget” jelenít meg, mind témaválasztásai, mind elemzésének módszerei tudományok közöttiek. A szövegek magabiztosan merítenek a *mainstream* irodalomtudomány, a történelem és a pszichológia fogalomkészletéből, de ugyanilyen magabiztossággal fordulnak is el ezektől. A „közöttiséget” a szövegek egyetlen igazi közös eleme, a kritikai *gender* megközelítés szervezi egységgé, amire a címben szereplő szójáték is nyilvánvalóan utal. A szövegek azonban nem egységesek a bennük rejlő kritikai él vagy a *queer* elmélet radikalizmusa tekintetében, mivel – mint arra az előszó is utal – a tíz év alatt, amíg ezek az írások születtek, a szerző érdeklődése és feltehetőleg a *gender*-elméletekkel kapcsolatos nézetei is változtak.

A szövegek egy része irodalmi, irodalomtörténeti szempontból jelentős, ismert vagy elfeledett írásokkal, illetve azok szerzőivel foglalkozik, a *gender*-szempont pedig arra utal, hogy az adott kor adott társadalmi és kulturális szabályai által rögzített nemi szerephatárokat hogyan feszegette, vagy akár feszítette a tragikussáig a szóban forgó szerző. A leszbikus és a biszexualitás témáját tárgyaló írások direkter kapcsolatban állnak a *queer* elmélet nemeket felforgató diskurzusaival, számos érdekes példán keresztül bizonyítva a szexualitáshoz kapcsolódó fogalmi készletünk történeti és kulturális konstruáltságát.

Borgos Annát sok mindenért irigyelhetném, például a szépen kivitelezett, keményborításos könyvéért, az olvashatóra megírt és jól gondozott szövegekért, de azért is, mert az általa megtalált műfajok és tudományterületek közöttiség sokkal nagyobb szabadságot nyújt számára, mint amit általában interdiszciplináris kutatóként megengedhet magának az ember. Az interdiszciplinaritás ugyanis önmagában nem felel meg a közöttiség elvének, sokkal inkább a multidiszciplináris elnevezés illene azokra a tudományos munkákra, amelyek többféle megközelítést ötvöznek. Ezek nemcsak egy, hanem egyszerre több

¹ ELTE PPK Társadalom és Nevelépszichológia Tanszék

tudományterület kívánalmainak kell, hogy megfeleljenek, mind a tudományos referenciáikban, mind az alkalmazott módszereikben. Ehhez képest a kötet írásai egy tudományok közötti sokkal gördülékenyebb átjárás lehetőségét villantják fel, tulajdonképpen félretéve az irodalom, az irodalomtörténet, a kritikai *gender*-elmélet vagy a pszichológia szabályrendszerét. Mintha ezekről a területekről csak kölcsönvenné a szerző a használhatónak ítélt fogalmaikat, éppen annyira, amennyire azt az érveléshez szükségesnek tartja. Ez a szabadság persze nemcsak a szerzőnek lehetett hasznos (vagy éppen kellemes), hanem az olvasónak is az. Az egyes tudományterületekről ismert fogalmak így ugyanis új kontextusba kerülnek, és új jelentést is nyernek. Ebben a tekintetben a Török Sophie elbeszéléseiről szóló tanulmány volt talán a legeredetibb és egyúttal talán a legkidolgozottabb is: az élettörténet, a nőekkel kapcsolatos társadalmi sztereotípiák és az elbeszélésekhez fűzött pszichoanalitikus értelmezések itt állnak össze a legteljesebb egységgé, és teszik nyilvánvalóvá, hogy egyik fogalmi keret sem nélkülözhető a történet megértéséhez. A tudományos szövegekhez szokott szemnek azonban időnként hiányzik az elemzésekből levont konklúzió, a tanulmányok sokszor csak felvetik az értelmezéshez szükséges szempontokat, de elmarad a tudományos folyóiratcikkek végén nélkülözhetetlen, didaktikusan levont következtetés. Az olvasónak muszáj tehát továbbgondolnia, hogy a múlt mit üzen a mai társadalom számára nemekről, szexualitásról.

A kötet első fejezete *Tünetek és történetek* címet kapta. Ez a könyv legegységesebb fejezete, a szövegek már-már egy monográfia fejezeteiként is felfoghatók, és ebben csak megerősítik az olvasót az irodalomtörténet újra és újra felbukkanó szereplői, akiket már személyes ismerősként üdvözölhetünk, miközben további magánéletmorzsákat tudunk meg róluk. A vágy, hogy közelebb kerüljünk neves emberek magánéletéhez, a szociálpszichológusok által jól ismert és jól dokumentált jelenség. A híres emberrel való azonosulás igénye, ne higgyük, hogy kimerül a Messi-rajongók vagy Elvis-imitátorok világának határán, ahogy erről Nyáry Krisztián (2012) irodalomkedvelők körében hirtelen jött népszerűsége is árulkodik. De mi különbözteti meg Borgos Anna magánéletekbe tekintő irodalomtörténeti elemzését Nyáryétól? Világos, hogy Nyáry leginkább konvencionális, a határokat legfeljebb csak a legkonzervatívabb családfelfogás szempontjából feszegető heteroszexuális kapcsolatokról ír, többnyire idősödő férfiírók és fiatal nők közötti, a társadalmi konvenciók szempontjából semmiképp sem határátlépő szerelmi történeteket mutat be. Ezzel szemben Borgos éppen e konvenciókat kikezdő, híres írók árnyékába szoruló, azok áldozataivá váló illetve leszbikus írók magánéleteibe kalauzolja az olvasót.

Mindezen túl azonban a kötetben bemutatott magánéletek nem(csak) a kukkolás, illetve az azonosulás lehetőségét szolgálják, hanem világosan bizonyítják, hogy a magánélet, a (társadalmi elvárások által meghatározott) személyes kapcsolatok nélkül, ezek az életművek éppannyira értelmezhetetlenek, mintha az adott történeti, kulturális, politikai kontextust hagynánk figyelmen kívül. A történetek valójában a magánéletek átpolitizáltságát mutatják, kézzelfogható bizonyítékát adva a 70-es évek feminista mozgalmában zászlóra tűzött, „*personal is political*” szlogen kiiktathatatlanságának. A szerző – alapos kutatómunkája eredményeképp – jól ismeri a magyar irodalomtörténet általa vizsgált szakaszainak meghatározó szereplőit és azok viszonyait, így magabiztosan kíséri el az olvasót szövevényes világukba. Ugyanakkor a ma már nem élő szereplők magánéletének közreadása során mindig felmerül a kérdés, hogy szándékában állhatott-e az írónak, hogy a művén túl a magánéletét is közreadja, még ha ez elengedhetetlennek is bizonyul a mű megértéséhez. Különösen azért fontos kérdés ez, mert felvetődik, hogy a magánélet átpolitizáltsága nem-specifikus jelenség-e, vagy mind a férfi-, mind a nőírók életei egyaránt átpolitizáltak, egyaránt szükségesek ahhoz, hogy műveiket értőn olvassuk, emléküket megőrizzük, és az írások kultúr- és irodalomtörténeti jelentőségét átlássuk. Ezt természetesen inkább Nyáry tudná igazolni, mintsem Borgos elsősorban nőírókkal foglalkozó tanulmányai.

A magánélet átpolitizáltságának nem-specifikussága a legérzékenyebben Gertrude Stein *Alice B. Toklas önéletrajza* kapcsán vetődik fel bennem. Ez a történet ugyanis aligha került volna a kötetbe, illetve Borgos Anna látóterébe, ha nem egy leszbikus kapcsolat szolgáltatja a másik nevében írt önéletrajz keretét, és kínálja ezáltal a kézenfekvő *gender* értelmezést a szöveghez. Azonban nem éppen a könyvbe emelése által szűkül le a történet a *gender* és a leszbikus párkapcsolat témájára? Ellentétben Csáth Géza, Jónás Olga hangján elbeszélte önéletrajzával, amelyet átsző a kor nemi szerepekkel kapcsolatos elvárásrendszere és az attól elválaszthatatlan személyes tragédiák sora, Gertrude Stein írása talán csak annyiban kötődik a nemi szerepelvárásokhoz, hogy tökéletes autonómiájával tökéletesen figyelmen kívül hagyja azokat.

A kötet második fejezete műfajilag a legnehezebben besorolható, hiszen ebben a fejezetben már nem konkrét irodalmi művekről vagy irodalmi szereplőkről és kapcsolataikról esik szó, hanem tudományos szövegekre, tudományos nézetekre reflektáló írásokat, illetve kutatási összefoglalókat olvashatunk. Ezek az írások tulajdonképpen leginkább arra alkalmasak, hogy a vizsgált fogalmak – nemi szereplés, leszbikusság, biszexualitás és anyaság – kulturális és történelmi meghatározottságát, illetve a konstruálás folyamatának jelentőségét igazolják. Ebben a fejezetben került két empirikus kutatásról szóló beszámoló is. Az írások két, a tudományos és a hétköznapi életben is szinte láthatatlan témát dolgoznak fel, a bifóbia és a leszbikus anyaság problémakörét, így mindenképpen hiánypótlónak tekinthetők. A kutatások kvalitatív jellege lehetővé teszi az egyéni (és egyedi) reprezentációk érvényesülését, amit az exploratív megközelítés mindenképpen indokol. A kutatási módszerek nem elég kidolgozottak ahhoz, hogy az eredményeket ténylegesen tudományos mérföldkőként tarthassuk számon egy új kutatási terület kibontakozásánál, arra azonban mindenképpen alkalmasak, hogy elhelyezzék a kérdést a további kutatásokat igénylő témakörök között.

A harmadik fejezet könyvrecenziókat tartalmaz, és bár felvethető, hogy ezen írások eltérő jellegük miatt talán megbontják a könyv amúgy szépen kirajzolódó egységét, mégis úgy gondolom, hogy a recenziók felsorakoztatása a kötet végén nem volt rossz ötlet. Egyfelől ad valamiféle képet arról, hogy a szerző érdeklődése az írások megszületésének 10 éve alatt hogyan alakult, másfelől egyfajta szubjektív irodalomjegyzékként is tekinthetünk ezekre a szövegekre, amelyekben szó esik írókról, írófeleségekről, az anyaság szociális és történelmi konstrukciójáról, nőtörténetéről, pszichológiáról és feminizmusról, és „elleninspirációként” a meleg átnevelésének kézikönyvéről.

A kötet egészének feminista, a nők egyenjogúságát elismerő nézőpontja nyilvánvaló. Ennek fényében viszont nem hagyhatom szó nélkül Kovács Júlia, Hatvany Lajos paraszti származású szerelme többszöri „lejuliskázását”, aminek az oka nyilvánvalóan az, hogy a felkutatott dokumentumokban, levelekben, naplókban Kovács Júlia következetesen Juliskaként szerepel. De ez mégis különösen azért fájó, mert a kötetben egyébként gondosan, mindig teljes vagy vezetékneven emlegetett nők – írók és írófeleségek – közül Kovács talán éppen interszekcionalitása révén eshetett a kicsinyítés áldozatául. Magyarán nemcsak nőként, hanem paraszti származásával került többszörös kisebbségi helyzetbe, ami természetesen a róla szóló írás központi és pontosan elemzett témája. Ugyanilyen jellegű, bár talán kevésbé egyértelmű kritika fogalmazódott meg bennem a leszbikus anyaságról szóló cikket illusztráló – az egyetlen képaláírás nélkül szereplő, tehát teljesen névtelen – kép kapcsán. A szülés előtt álló nő és családjának meztelen képét ugyan gondolhatjuk tabudöntőgetőnek, és én magam hajlanék erre az interpretációra, de talán érdemes figyelembe venni azt is, hogy a meleg/leszbikus identitások túlszexualizálása nem a leszbikus anyaság egyenértékűségének elismerését szolgálja, tehát impliciten mégiscsak megerősítheti a leszbikus identitásokkal kapcsolatos domináns diskurzust. És valóban nehéz elképzelni, hogy például az egyszülős család létjogosultságát taglaló cikk

illusztrációjaként egy meztelen apa vagy anya szerepeljen gyermekével, miközben azt is el kell ismerni, hogy a szülő nő, illetve a meztelen csecsemő meztelen szülővel való ábrázolása vizuális közhellyé vált.

A kötet címlapján található meztelen nő azonban egy ennél kifinomultabb jelenségről szól, és jobban is kötődik a nemek közöttiség gondolatához. A húszas évek, elsősorban Németországban teret nyert testkultusza éppen a test aszexualizálását célozta meg. Érdekes fejleménye a történetnek, hogy emiatt egymástól gyökeresen eltérő politikai irányzatok tudták magukénak vallani, így a női egyenjogúság, a természethez visszatérés és a náci ideológia mentén is.

A Madzsar Alice-ről szóló tanulmány kissé kilóg a kötet egészéből, azonban talán éppen amiatt fontos, hogy helyet kapott a kötetben, mert megmutatja, hogy a test, a szexualitás, a nem és a politika elválaszthatatlan egységet alkot az irodalomtörténet, a nőtörténet kontextusában és a mai társadalom nemekkel kapcsolatos diskurzusainak alakulásában. A kötet tanulmányai mindenképpen hiánypótlóak a magyar tudományos életben, és nemcsak a nőtörténet és a társadalmi nemek kutatói számára szolgáltatnak inspirációt és információt, hanem minden az irodalom, a történelem és a társadalom iránt érdeklődő olvasó számára.

HIVATKOZÁS

Nyáry Krisztián (2012) *Így szerettek ők. Magyar irodalmi szerelmeskönyv*. Budapest: Corvina.